

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.299>
УДК 341.462.1(477)“2014/2023”

Степан Віднянський

д-р. іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
зав. від. історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
E-mail: stepanvid@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>
ResearcherID Web of Science: AAR-5803-2021

**УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ.
Презентація книжки-есе Надзвичайного і Повноважного Посла,
професора Бориса Гуменюка «Слово — зброя дипломата».
Вінниця: ТВОРИ, 2023. 192 с.**

Stepan Vidnyanskyj

Doctor of History, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Head of the Department of the History of International
Relations and Foreign Policy of Ukraine
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: stepanvid@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>
ResearcherID Web of Science: AAR-5803-2021

**UKRAINIAN DIPLOMACY DURING THE WAR.
Presentation of the book-essay by Ambassador Extraordinary and
Plenipotentiary, Professor Borys Humeniuk “The Word is a Diplomat’s
Weapon”. Vinnytsia: TVORY, 2023. 192 p.**

21 вересня 2023 р. в Медіацентрі ДП «ГДІП» відбулася презентація книжки доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії міжнародних відносин та гуманітарних студій Українського державного

університету імені Михайла Драгоманова, Надзвичайного і Повноважного Посла **Бориса Івановича Гуменюка** «Слово — зброя дипломата». **Вінниця: ТВОРИ, 2023. 192 с.**

У презентації взяли участь **Володимир Огризко**, міністр закордонних справ України (2007–2009 рр.), Надзвичайний і Повноважний Посол; **Віктор Андрущенко**, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академік НАПН, член-кореспондент НАН України; **Сергій Пирожков**, академік НАН України, віце-президент НАН України; **Степан Віднянський**, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, член-кореспондент НАН України; **Павло Кривонос**, генеральний директор Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв», Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу; **Ігор Турянський**, Надзвичайний і Повноважний Посол; **Сергій Борщевський**, український поет, перекладач, дипломат; **Герман Макаренко**, д.ф.н., професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського, Посол Миру, а також викладачі та студенти УДУ імені Михайла Драгоманова.

Обговорення книги відомого історика-міжнародника й дипломата Бориса Гуменюка перетворилося на серйозну професійну розмову про актуальні проблеми України та міжнародних відносин під час російсько-української війни і роль дипломатії в умовах війни. Головний напрямок і тональність дискусій задав виступ модератора презентації Володимира Огризка. Він торкнувся багатьох проблем, які в історії дипломатії висвітлював ще британський дипломат Гарольд Нікольсон. У своїх працях «Дипломатія» та «Ідеальний дипломат» цей британський барон, лейборист на прикладі доленосних рішень, які ухвалювалися після Першої світової війни, показав усю складність і велику ціну рішень, які дипломати спонукають ухвалювати політиків і громадську думку. Відтоді вже в інформаційному суспільстві, де спостерігається інтенсивність інформаційних потоків, високий ступінь недостовірності інформації, з якою доводиться мати справу, ціна слова неймовірно збільшилася. На професійному рівні дипломату доводиться аналізувати великі обсяги інформаційних потоків, які надходять до нього різними мовами. Ці потоки формують велику мережу та мозаїку слів, понять, епітетів, алегорій, тощо. За кожним словом стоїть свій образ, своє світосприйняття, які спонукають до різних дій.

Отже, наголосив В. Огризко, загальновідома сентенція — «спочатку було слово» — особливо актуальна для професії дипломата. Вагомість кожного слова має особливе значення для дипломатичної діяльності. Слово може надихнути на звиягу і співпрацю, може ввести в оману, але

й може вбити. І це яскраво підтверджується розвитком сучасних подій на міжнародній арені, у центрі яких опинилися реакція, тлумачення і сприйняття, а також конкретні рішення та дії щодо російсько-української війни, про які йдеться в оригінальній за самою назвою, а також за змістом і формою викладу, книжці-есе Б.І. Гуменюка «Слово — зброя дипломата». Вона є дійсно цікавим авторським тлумаченням місця України у світі, а також поточної історії міжнародних відносин, в яких Україна, що героїчно воює за незалежність і територіальну цілісність, стала безсумнівним суб'єктом і відіграє важливу роль у формуванні нової поствоєнної, постмодерної системи міжнародних відносин не лише в регіональному, європейському, а й глобальному вимірах.

Наступні спікери теж високо оцінили працю Бориса Гуменюка. Зокрема, В. Андрущенко наголосив на важливості його книги як підручника для студентів з історії сучасних міжнародних відносин і зовнішньої політики України в умовах війни Росії проти України й розповів про плідну діяльність очолюваної професором Б.І. Гуменюком кафедри історії міжнародних відносин та гуманітарних студій УДУ імені Михайла Драгоманова, на якій працюють четверо відомих українських дипломатів. А П. Кривонос відзначив активну участь викладачів цієї кафедри і студентів УДУ в науково-інформаційних заходах, які регулярно проводяться Медіацентром Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв».

С. Пирожков, своєю чергою, зазначив, що книга Б. Гуменюка «схоплює» картину буремного часу, зокрема демонструє, як історичні, воєнні, дипломатичні, політичні, економічні події впливали одні на одних та віддзеркалювались у вітчизняних і закордонних ЗМІ, як вони впливали на світову громадську думку й еволюцію світової політики щодо війни Росії проти України. Поточна історія міжнародних відносин у контексті російсько-української війни дає можливість побачити динаміку й тенденції розвитку подій, осмислити їхнє тлумачення, започаткувати спроби концептуалізації на перший погляд розрізнених фактів. Тому важливість зазначеного видання як «фотокартки» часу є не просто актуальною, а й закладає перші парадигмальні ознаки майбутньої історіографії російсько-української війни 2014–2023 рр., або «Національно-визвольної війни України проти РФ», як називає її Борис Іванович.

Цю думку підтримав і розвинув у своєму виступі С. Віднянський, який зупинився на перших досить вагомих здобутках цієї історіографії. Певним методологічним орієнтиром для дослідників російсько-української війни, зазначив він, може слугувати книга академіка Володимира Горбуліна «Як нам перемогти Росію у війні майбутнього», яка вийшла друком у 2021 р., незадовго до широкомасштабного вторгнення військ РФ

в Україну, і висвітлює, зокрема, вузлові проблеми та варіанти ймовірного розвитку російсько-українського протистояння. А історієписання власне воєнних подій 2022 р. в Україні розпочиналося з фіксації військовими істориками значного за обсягами фактологічного матеріалу, починаючи з події стратегічного значення — Київської оборонної операції, яка тривала з 24 лютого по 2 квітня минулого року. Згодом з'явилися перші синтетичні наукові й науково-популярні праці з цієї проблематики. В Інституті історії України НАН України, наприклад, після тимчасової окупації Росією АР Крим у 2014 р., того ж року було опубліковано ґрунтовну книгу «Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях», а в 2022 р. — багато в чому унікальне й фундаментальне за обсягом (понад 1500 стор.) та широтою охоплених проблем видання — «ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У двох книгах» за редакцією академіка Валерія Смолія, а нещодавно вийшла третя книга цього видання про багатовікове протистояння України та Росії. А у провідному вітчизняному історичному часописі — «Українському історичному журналі», що видається нашим інститутом, починаючи з минулого року створено спеціальні постійні рубрики: «Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції» і «Повсякдення російсько-української війни: усна історія». Також цього року побачили світ низка цікавих індивідуальних монографій наукових співробітників Інституту із проблематики війни, зокрема членів-кореспондентів НАН України Ярослави Верменич «Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку», Лариси Якубової «Рашизм: Звір з безодні», Степана Віднянського і д.і.н. Андрія Мартинова «Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство».

Повертаючись до праці Б. Гуменюка, С. Віднянський зазначив, що оригінальні й високопрофесійні роздуми та рекомендації автора, представлені на сторінках його книги, є нині особливо актуальними не лише для наукового дискурсу, а мають практичне значення для удосконалення й активізації української дипломатії миру та міжнародної безпеки і приборкання збройної агресії Росії, яка є загрозою для всього демократичного світу. Зокрема, автор цілком справедливо відзначає важливу роль дипломатичної служби на етапі гарячої фази російсько-української війни. Йдеться не лише про інформаційну війну, а й про зусилля, спрямовані на консолідацію міжнародної коаліції з підтримки України. Не менш важливою буде й роль дипломатії у післявоєнному світі, коли важливо буде не тільки виграти війну, а й виграти справедливий мир. Борис Іванович також небезпідставно стверджує, що «наша дипломатія, як і збройні сили, сягнула неймовірно високого рівня» й наголошує, що «потужний імпульс

формуванню нової, наступальної української дипломатії в умовах широкомасштабної російської агресії проти України дав президент Володимир Зеленський».

Це підтверджують і останні події міжнародного життя, на чому зупинилися у своїх виступах І. Турянський, С. Борщевський і Г. Макаренко. Зокрема, відомі українські дипломати висловили свої міркування щодо активної діяльності Президента і Міністерства закордонних справ України під час російсько-української війни, наголосивши, що дипломатичні успіхи України, насамперед те, що наша країна не залишилася віч-на віч з агресором, зумовлені багатьма причинами. Водночас, і на цьому абсолютно вірно акцентує увагу Б. Гуменюк у своїй книзі, «нашим головним, колективним дипломатом є Збройні сили України», адже лише після нашої перемоги на полі бою можна буде говорити про мирні переговори й завершення війни. Водночас спікери відзначили практичне значення книжки Б. Гуменюка, зокрема його конкретні міркування і пропозиції щодо пріоритетів розвитку України у воєнний та післявоєнний часи, покращення вітчизняної дипломатичної служби і трансформації української освіти тощо, а також висловилися щодо окремих промахів та недоліків у діях України на міжнародній арені, наприклад щодо розв'язання польсько-українського «аграрного», угорсько-українського «мовного» конфліктів та підвищення активності України в міжнародних організаціях різних рівнів.

Наприкінці презентації книжки «Слово — зброя дипломата» її автор — Борис Гуменюк — підвів спільний знаменник під своїми 30-ма есе, які складають зміст його книги, і які можна згрупувати навколо трьох фундаментальних питань. Перше з них — це характер повномасштабної війни, яку РФ розпочала проти України 24 лютого 2022 року. На думку автора, це не звичайний військовий конфлікт між двома сусідніми державами, якими рясніє історія людської цивілізації упродовж усього свого існування. Різниця між ними може бути лише в масштабах бойових дій та їхній тривалості. Війна ж московії проти України в першій чверті XXI століття — це безпрецедентна мілітаристська акція, яка розширила кордони людського невігластва та безумства, ницості й підступності її ініціаторів. «Чим визначається ця безпрецедентність? Чому автор доходить такого висновку? Тому що вперше в історії людства, зокрема з другої половини XX століття, коли утворився клуб ядерних держав, один із володарів цієї неймовірно руйнівної сили зброї безпідставно напав на сусідню державу з метою — не багато не мало! — тотального її знищення. В нашому випадку «деукраїнізувати». І почав це робити. Трагедія Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Маріуполя, Сум, Харкова, Чернігова, сотень інших великих і малих українських міст і сіл, що стали об'єктами

безжального руйнування російськими ракетами, БПЛО, авіабомбами, скинутими з ворожих літаків. Руйнування української енергетичної та господарської інфраструктур, знищення об'єктів культури, а головне масові вбивства цивільного населення з численними жертвами серед наших героїчних ЗСУ, все це і входить у поняття «деукраїнізація», яке Москва ось уже понад півтора року намагається втілити в життя. Ці воєнні злочини, які здійснюються при застосуванні конвенційної зброї, чиняться на фоні постійного ядерного шантажу, на фоні загрози руйнування українських АЕС», — наголосив Б. Гуменюк.

«Особливістю цієї війни, — продовжив далі автор, — є і той фактор, що наш спротив агресивній зовнішній навалі, на моє глибоке переконання, є не тільки природним бажанням звільнити рідний край від ворогів-загарбників, поновити нашу територіальну цілісність до кордонів 1991 року. Він є об'єктивним, логічно-історичним продовженням нашої національно-визвольної боротьби за створення могутньої, непохитної Української держави, авторитетного члена світового співтовариства. Це — третій — завершальний етап цього руху. Перших два — доба Козацької держави, визвольні змагання під керівництвом Богдана Хмельницького, спроба створити Українську державу після I Світової війни — в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних причин завершилися невдачею. Якщо торкатись лише цього, другого етапу, доби УНР, то незрілість і розбалансованість української політичної еліти, слабкість та непрофесіоналізм української дипломатії під час Брест-Литовських перемовин не дали можливості заручитися підтримкою держав-переможниць у I Світовій війні — США, Великої Британії, Франції, переконати їх у необхідності надати нам таке ж сприяння, як це було зроблено щодо Польщі, Фінляндії, країн Балтії.

Сьогодні — кардинально протилежна ситуація. Потужна антиросійська коаліція навколо нашої боротьби проти агресора, процес у рамках Рамштайну, військова, фінансова, матеріально-технічна допомога з боку так званого колективного Заходу із консолідованим українським суспільством, ефективним політичним керівництвом держави, яке змогло організувати цей спротив, на вістрі якого героїчні ЗСУ — все це перетворює третій етап на вирішальну битву за дійсно непереборну незалежність та незламний суверенітет нашої держави».

Друге питання, яке знайшло виокремлене висвітлення у презентованій книзі, автор подає під назвою «Нове обличчя української дипломатії». Дійсно, після 24 лютого 2022 року українська дипломатія почала демонструвати нову якість. Як найвищого політичного рівня, в особі глави держави, так і на рівні професійної дипломатії — МЗС України та його закордонних установ. Вітчизняна дипломатія із тихої, беззубої з

європейського погляду та периферійної перетворилася на активну, наступальну, іноді навіть із порушенням протокольних норм, силу, яка задіяла весь свій інтелектуальний потенціал і професійний інструментарій, щоби створити потужну, ефективно діючу міжнародну коаліцію на підтримку України. Своїми діями українська дипломатія розбудила «сплячу» ліберально-демократичну Європу, примусила схаменутись політичне керівництво ЄС у його політиці загравання з Москвою, у примарному сприйнятті дійсності, в якій йому хотілось, щоби все обійшлося якось саме собою, шляхом умовляння агресора «схаменутись і не порушувати норми міжнародного права».

І, нарешті, третє питання, яке логічно пов'язане з вище описаними двома. Воно з ними переплітається, є невід'ємною частиною всього цього процесу, але автор книги вважав за необхідне позиціонувати його окремо. Його назва «Формування нового світопорядку як наслідок війни рф проти України». Зокрема, Б. Гуменюк наголосив, що, безумовно, повномасштабна війна Росії проти України не є локальним збройним конфліктом, і за своєю суттю вона таким бути не може, оскільки ця війна носить світоглядницький характер, це війна фундаментальних, моральних, правових і філософських цінностей, війна між принципами, нормами демократії та принципами, нормами тоталітаризму, агресії, зневажання прав людини. Претензії сучасного російського керівництва на «особливу, месіанську» роль серед інших народів світу, насамперед у полі їхнього географічного тяжіння, безпідставне увірування в цю ідеологему перетворило Москву на хижака-агресора на міжнародній арені, що сповідує орієнтацію не на силу права, а на право сили. Такі зазіхання на підпорядкування світового порядку під свої ціннісні лекала не могли не викликати відповідної реакції здоровомислячої світової громадськості. На вістрі цієї боротьби опинилась Україна. «Наш спротив агресії рф — це спротив всього притомного людства силам мракобісся, силам руйнування, а загалом, силам деструктивізму з історичного погляду. Адже що пропонує рф собі й людству? Які впроваджує технологічні, модернізаційні прориви, які би хотілося наслідувати, які би приносили користь у боротьбі з глобальними проблемами, що хвилюють людство? Але в них на порядку денному вчорашній і навіть позавчорашній день. Реставрація СРСР з елементами імператорської доби, створення закритого поліцейсько-жандармського суспільства, постійне настирливе втручання у внутрішні справи суверенних держав... Отже, наша неминуча Перемога над цим монстром за допомогою міжнародних союзників, насамперед США, ЄС, НАТО, інших щирих прихильників демократичних цінностей, приведе до формування нового світоустрою, до нових форм безпекових систем, нових фінансових і торговельних відносин. Тому маємо всі підстави

говорити про всесвітньоісторичне значення нашого героїчного спротиву проти агресії рф», — завершив свій виступ професор Гуменюк.

Підбиваючи підсумки цікавої і досить тривалої презентації книги Б.І. Гуменюка «Слово — зброя дипломата», Володимир Огризко зазначив, що це змістовне, двомовне і яскраво оформлене видання ГДП безумовно має зацікавити наукову громадськість, дипломатів, політиків, студентів і всіх небайдужих до нинішніх драматичних воєнних подій і майбутньої долі України громадян, і не лише нашої країни. Воно, зокрема, є ще одним свідченням того, що в цей доленосний час кожен свідомий українець у межах своїх можливостей і сил бореться за нашу перемогу в російсько-українській війні, за національну ідентичність, державну незалежність, територіальну цілісність і європейський та євроатлантичний вибір України — вибір, за який ми платимо найвищу ціну.

Додамо від себе, що особлива відповідальність у цій нелегкій і тривалій боротьбі лягає й на професійну спільноту істориків, важливим завданням, історичною місією яких є служіння суспільству, і в умовах війни нашою традиційною зброєю — словом і пером. Йдеться про донесення до українського суспільства й міжнародного співтовариства правди про багатовікове російсько-українське протистояння й російсько-українську війну 2014–2023 рр., її причини й реальні та можливі геополітичні наслідки та жахливі злочини російських окупантів на українській землі, спростування російської брехливої пропаганди та її історичних наративів, зокрема про історію т.зв. «єдиного російського народу» та «русский мир», а також розкриття сутності, складників та історичних витоків панівної тоталітарної, людиноненависницької ідеології сучасної Росії, її засад і практики — «рашизму», що становить загрозу існуванню всієї людської цивілізації і потребує якнайшвидшого знищення.

Received: 22.09.2023. Approved: 28.09.2023. Published: 20.11.2023.